

CONCLUSIONS

CONCLUSIONS

El concepte d'espai de vida es troba íntimament lligat al de la mobilitat: és la mobilitat de les persones el que fa que disposin d'un major o menor espai de vida. Imaginar algú amb un espai de vida reduït a la mínima expressió és pensar en un context completament estàtic: suposar-lo en una habitació, de la qual no es pogués moure, en un espai de vida que se circumscriuria a les quatre parets que l'envolten. Una manca absoluta de mobilitat confereix un espai de vida pràcticament nul.

En l'extrem contrari hi hauria aquell resident en un municipi que, per exemple, acompanya cada dia als fills a l'escola situada en un municipi diferent, després se'n va a treballar a un tercer municipi, va dinar a un quart, a fer les compres a un cinquè, a visitar un amic o familiar a un sisè, per qüestions de treball sovint visita un setè i fins i tot un vuitè municipi, el caps de setmana es desplaça a una segona residència situada en un novè, des d'on realitza un seguit d'activitats en un desè i, durant el mes d'agost, que té vacances, agafa el cotxe i es dedica a voltar per Europa, en un onzè, dotzè, tretzè... En major o menor mesura, cadascun d'aquests municipis ajuden a configurar el seu espai vital.

I és que per tal de fer activitats diferents en indrets diferents no hi ha més remei que desplaçar-se, que moure's. Així, a una major mobilitat, o a una més gran dispersió dels moviments, li correspon un major espai de vida.¹

Malgrat l'innegable aspecte caricaturesc d'ambdós exemples, la bibliografia especialitzada coincideix a assenyalar que aquest darrer és cada dia més comú, que la mobilitat és un fenomen en clara expansió, de manera que els individus tendeixen a moure's a un major nombre de llocs situats a una major distància els uns dels altres. I en conseqüència es produeix un increment, un augment, una ampliació de l'espai de vida. Tres exemples per il·lustrar aquest increment. (1) No fa tants anys era relativament freqüent que un individu canviés de residència per tal que residència i lloc de treball fossin propers; ara, en canvi, canvia de residència allunyant-se conscientment del lloc de treball. (2) Encara no fa gaire els centres comercials situats als afores dels municipis només eren una excepció, la majoria de compres es feien anant a peu a alguna de les botigues més pròximes. (3) Les segones residències es buscaven a municipis no excessivament allunyats, probablement al litoral més proper, mentre que cada dia és més habitual trobar

1. Encara que es podria definir l'espai de vida d'una manera més àmplia, tenint en compte, per exemple, la mobilitat virtual, es tractaria d'una definició que depassaria el mateix concepte, en tant que l'espai de vida requereix que es faci algun tipus d'ús del territori; cosa que amb la mobilitat virtual no és possible... si més no encara.

moltes segones residències a indrets molt apartats de les grans urbs, que és el lloc de residència habitual dels seus propietaris.

Ara bé, què és l'espai de vida exactament? Es pot considerar que tots els llocs descrits pel segon dels individus formen el seu espai vital? Tal i com se sol definir espai de vida, com la porció del territori on l'individu efectua les seves activitats, caldria pensar que sí. Ara bé, hi ha un consens més o menys generalitzat que la freqüentació d'un lloc és important de cara a configurar-lo: els indrets que es visiten de manera molt puntual, un cop o dos a la vida —com el viatge d'oci per Europa—, no poden ser-ne considerats, si més no, no en la mateixa mesura que el municipi on es resideix, o no en la mesura que ho poden ser llocs on es dona un desplaçament pràcticament a diari, per exemple, a la feina o als estudis.

En un sentit més restringit, doncs, cal considerar que els llocs que freqüenta habitualment componen l'espai de vida d'un individu: el lloc de residència i, si, és el cas, el de treball o estudi, el lloc on fa les compres habituals, on disposa d'una segona residència, i, per exemple, el lloc on va a passejar o queda amb els amics. Aquests són els llocs, diguem-ne, importants; els que hom recorre amb més freqüència.

Malgrat que tots aquests indrets conformarien l'espai de vida, no és corrent disposar de la informació necessària per avaluar-los. De fet, per exemple, i fins el 2001, en el cens de població que l'INE fa per al conjunt de l'Estat espanyol, només es considerava com a important el lloc de residència. Ara bé, i degut, precisament a l'ús creixent que es fa del territori, en aquest darrer recompte s'optà per introduir informació referent a altres espais, altres territoris que utilitzen els individus en major o menor mesura: es considerà necessari disposar dels llocs de treball, estudi, i segona residència.

I aquests són els que aquí s'han considerat de forma que, en una definició restrictiva de l'espai de vida, s'han tingut en compte els llocs que tenen un punt molt fix i que són fàcilment identificables, aquells on els individus hi tenen un espai que poden considerar com a propi (encara que no sigui en propietat) o, en sentit encara més col·loquial, on hi tenen una cadira on seure.

L'espai de vida generat per la mobilitat al lloc de treball

En primer lloc, cal advertir que una primera condició per tal que algú amplii el seu espai vital a partir del lloc de treball és, òbviament, que estigui ocupat. Per tal d'evitar que les característiques de la generació d'espai de vida siguin, en realitat, les característiques de la població ocupada (majoritàriament homes d'entre 30 i 50 anys), s'ha considerat només a la població ocupada, de manera que s'analitzen els qui treballen a un municipi diferent al de residència —qui són, on viuen, quants són—, en comparació als qui treballen i resideixen a un únic municipi.

En aquests termes, fins a un 37,5% dels ocupats amplien el seu espai de vida anant a treballar a un municipi diferent al de residència. La majoria de desplaçaments són relativament propers, a la mateixa

província de residència, i, en mitjana, els comporten poc més de mitja hora —31,4 minuts—; essent el transport privat, concretament el cotxe propi, el mode emprat per a desplaçar-se.

Per tal de resumir la distribució territorial d'aquests moviments cal tenir en compte dos eixos: l'eix rural/industrial i la capitalitat. En el primer cas, la major mobilitat es dona en zones clarament industrialitzades, com és als voltants de Madrid, Barcelona, al País Basc; mentre que és molt menor a Andalusia, Extremadura, Múrcia o Aragó. Respecte del segon, la capitalitat, cal tenir en compte que els municipis que exerceixen un paper de capital mantenen una forta concentració de llocs de treball i, per tant, esdevenen els menys mòbils del seu entorn. Tot i que d'alguna manera aquestes dues característiques podrien actuar en sentit oposat, la seva combinació ofereix una lògica que es pot resumir directament a partir de la posició que s'ocupa respecte de la capital provincial.

Així, les capitals provincials se situen entre els municipis on un menor nombre de població ocupada es desplaça, mentre que en les seves proximitats, sobretot als municipis que pertanyen a les àrees metropolitanes de les ciutats més grans, es dona un major nombre de desplaçaments, presumiblement a la mateixa capital. Per una altra banda, a mesura que n'augmenta la distància, es produeix un descens progressiu de la mobilitat, essent els municipis més allunyats, que sovint es corresponen als més rurals, aquells on la mobilitat afecta a un menor nombre de treballadors.

I són precisament les característiques territorials —el lloc on es resideix— les que més incideixen en que un treballador hagi de desplaçar-se o no per a treballar, més que no pas les característiques sociodemogràfiques: es dona una major diferència entre territoris que entre individus d'un mateix territori. A més, en tenir en compte les característiques individuals, les conclusions són poc clares, i no sempre en el sentit esperat.

Malgrat tot, cal destacar un parell d'aspectes. En primer lloc, que els homes es mouen més no pas que les dones; i que ho fan en pràcticament totes les edats, també entre els més joves. Tot i que caldria esperar que en les generacions més recents la desigualtat entre ells i elles es reduís considerablement, el percentatge d'homes joves que treballen a un municipi diferent al de residència segueix sent més elevat que el de dones joves en la mateixa situació. Ara bé, no es pot obviar la innegable tendència cap a una major igualtat entre sexes, ja que fa uns anys, per a les generacions més antigues, les diferències eren molt més significatives. En segon lloc, que els joves es mouen més que no pas els vells, encara que això no pot ser interpretat en termes d'edat, sinó de generació; així com que els espanyols tenen una major mobilitat que els estrangers; o que haver arribat fa pocs anys a un municipi té també una incidència positiva en la mobilitat. Respecte de l'estatus socioeconòmic, en canvi, la relació és molt ambivalent, de manera que sí que a més estudis major mobilitat, però això no es converteix en una major mobilitat en les posicions socioeconòmiques millor situades en el món laboral.

L'espai de vida generat per la mobilitat al lloc d'estudis

Tal i com ha passat amb la mobilitat per treball, on només s'han tingut en compte els ocupats, aquí només s'han considerat els estudiants: s'analitzen les característiques d'aquells qui estudien a un municipi diferent al de residència, respecte dels qui ho fan al mateix; això sí, tenint en compte que la informació recollida correspon només als majors de 15 anys.

Des d'aquest punt de vista, si entre la població treballadora la mobilitat era d'un 37,5%, entre els estudiants pren un valor similar, un 40,4%. És, de fet, l'única característica que és comuna, en tant que la mitjana de temps de desplaçament és sis minuts superior —37,4 minuts—, degut, precisament, a que el mode de transport majoritari és el transport públic, que té una incidència aproximada del 70%, gairebé 50 punts més elevada que en la mobilitat per treball.

Són precisament les característiques dels estudis les que expliquen la major part de les diferències entre ambdós tipus de mobilitat, així com les que expliquen la distribució territorial de la mobilitat i els trets distintius dels protagonistes de la mobilitat per estudis.

Cal tenir en compte que ens trobem, en la seva majoria, davant d'estudiants de batxillerat postobligatori o davant d'universitaris. I això és el que determina la seva mobilitat: els residents en municipis prou petits per a haver-hi un institut de secundària, o, fins i tot, els residents en municipis més grans però no prou per estar provistos d'universitat, són els que més es mouen. Una conclusió semblant a la que es dona amb l'edat, en tant que en ser molt més probable que hi hagi un institut que no pas una universitat, els més joves —16-17anys— tindran una mobilitat molt menor que els de més edat.

Així, i tenint en compte la variable territorial, al voltant d'un 90% dels estudiants residents en municipis menors de 2.000 habitants es desplaça per a estudiar, incidència que decreix a mesura que augmenta el nombre d'habitants. També els residents a les capitals provincials tenen una necessitat molt menor de desplaçar-se, i només un 15% ho fa. I el mateix s'esdevé amb l'edat, sobretot en aquelles en què els estudis són majoritaris, de manera que dels 16 fins als 23 anys els desplaçaments augmenten amb l'edat, mentre que a partir d'aquesta última tornen a descendir, essent la mobilitat per estudis dels més grans molt baixa (cal pensar que a partir de certa edat els estudis majoritaris passen a ser no reglats, com ara cursos de formació de l'INEM, escoles d'idiomes... de manera que torna a ser més fàcil que es puguin fer al mateix municipi).

A banda d'aquests resultats més evidents, també se n'han obtingut altres. En primer lloc, que la diferència entre homes i dones és pràcticament nul·la i la poca diferència observada és com a conseqüència d'unes altres variables: a igualtat d'edat, nacionalitat, grandària del municipi de residència i categoria socioeconòmica, la tendència a estudiar en un municipi diferent al de residència és la mateixa entre els homes que entre les dones. Encara que una mica més rellevants, tampoc són gaire importants les diferències entre espanyols i estrangers. De fet, sí que ho són en termes bruts, però, a igualtat de la resta

de variables, es redueixen considerablement; això sí, els espanyols tenen una major mobilitat que els estrangers.

Per altra banda, l'estatus socioeconòmic sí que és important, i ara de manera molt més clara que no pas ho era amb la mobilitat per motius laborals: tant si es mesura a partir de la condició socioeconòmica del pare, del nivell màxim d'estudis de la mare, com a partir de la superfície de l'habitatge, a igualtat de la resta de variables les posicions més ben situades comporten una major mobilitat.

L'espai de vida generat per les segones residències

Es tracta possiblement del component de l'espai de vida més interessant en quant a les diferències que genera i en quant al seu significat.

Per les característiques d'on s'ha recollit la informació cal advertir, en primer lloc, que no es tracta d'una informació individual, sinó que correspon al conjunt de la llar. Així, aproximadament, un 15% de les llars afirmen disposar d'una segona residència; que encara que situades majoritàriament en un municipi diferent al de residència habitual, també hi ha un remanent de llars que afirmen disposar d'un segon habitatge al mateix indret on resideixen.

Les anàlisis destaquen el fet que la disponibilitat d'una segona residència per part de les llars espanyoles té un fort component socioeconòmic: el gaudi d'un habitatge secundari i les noves relacions territorials que els individus estableixen es troba fortament condicionat per factors relacionats amb les característiques de l'individu, de la llar de la qual forma part, i del seu entorn residencial. Així, s'ha confirmat el rol que juguen variables com ara l'edat, la tipologia familiar, l'entorn de l'àmbit residencial, la categoria socioeconòmica o el règim de tinença en l'establiment d'un possible règim multiresidencial, al mateix temps que s'ha constatat la importància de la trajectòria migratòria en la localització de la segona residència, i, en conseqüència, en l'eixamplament de l'espai de vida de les persones.

No obstant, la segona residència no és un fenomen que pugui ser estudiat en el seu conjunt, sinó que cal distingir, i tenir molt en compte, el lloc on es troba localitzada, ja que això en condiciona les característiques dels seus usuaris i les condicions d'ús. Així és molt diferent que un individu disposi d'un habitatge secundari al mateix municipi de residència, que no que el tingui si el té a 100 o 1.000 quilòmetres. L'ús que en farà i el significat que acaba adquirint comporten característiques d'espai de vida molt diferents.

En efecte, i a manera de resum, cal destacar que quan es dona certa proximitat entre la residència principal i la secundària, la segona residència comporta un eixamplament de l'espai de vida, del lloc on els individus desenvolupen les seves principals activitats, i més tenint en compte que precisament aquest proximitat facilita un ús temporal major: comporta un eixamplament menor de l'espai de vida però amb

una intensitat molt major. En canvi, quan la distància és gran, com succeeix en la majoria de les situades fora de la província de residència, es poden distingir dos tipus de segones residències. Les unes, que s'utilitzen pròpiament com a segones residències i, per tant, que adquireixen un significat similar a l'anterior: comporten un eixamplament de l'espai de vida que ara és major en amplitud però menor en intensitat —la distància en comporta un menor ús. Les altres, en canvi, més que en termes d'eixamplament d'espai de vida, han de ser llegides en termes de manteniment d'unes arrels, d'un lligam amb el passat, d'una vinculació directa amb el lloc d'origen. En aquest cas, més que d'eixamplament pel fet de disposar, caldria parlar de manteniment amb l'espai de vida passat. La diferència més important entre les primeres i les segones, és la condició migratòria, en tant que hi ha un seguit de migrants que mantenen els vincles amb el lloc d'origen a través de la «casa del poble», que pot ser pròpia o d'un familiar molt proper.

L'espai de vida en el seu conjunt: els grans eixos

Per avaluar la incidència de l'espai de vida s'han tingut en compte només els majors de 15 anys, els únics pels que es disposa de suficient informació. Així, entre aquesta població, un 32,5% utilitza més d'un municipi per a les seves activitats quotidianes; una xifra que es redueix significativament si es té en compte l'escala provincial, de manera que només un 10,3% utilitza més d'una província.

La primera característica que cal destacar, doncs, és que l'espai de vida té un clar component de proximitat, de manera que la immensa majoria d'individus que es desplacen habitualment a un altre municipi ho fa a la mateixa província, mentre que, en cas contrari, sol ser a una província veïna o propera. Es tracta d'una lògica gravitatòria, en el sentit que les relacions entre municipis disminueixen molt de pressa en incrementar la distància entre ells.

Tot i que a simple vista no s'observa una distribució territorial que tingui a veure amb aspectes com ara la grandària del municipi, sí que el detall municipal ofereix resultats prou interessants. Una de les variables que més diferències genera és la situació del municipi en la relació litoral/interior. I és que l'espai de vida dels residents a un municipi situat al litoral té un abast molt menor que per als residents a un municipi de l'interior. El cas més emblemàtic és el que passa en dues ciutats de la importància de Madrid i Barcelona.

Els residents a Barcelona —tal i com s'esdevé a altres ciutats del litoral—, tenen un espai de vida relativament restringit, de manera que els seus habitants es mouen sobretot dintre de la mateixa província, i quan no és així, és per què ho fan a les veïnes Tarragona i Girona, i en molta menor mesura a Lleida, Osca o Castelló. En canvi, els residents a Madrid tenen un espai molt més ampli, desplaçant-se en nombre considerable a destinacions relativament allunyades, molt sovint a províncies del litoral, com ara Alacant o Màlaga.

En aquest sentit, el litoral és un punt d'atracció molt important, també per a les capitals de províncies interiors, però relativament pròximes a la costa. Així, en pràcticament totes hi sol haver una província costanera on el nombre de desplaçaments és molt habitual, fins i tot, més que la pròpia província. Malgrat que la intensitat de la relació amb el litoral disminueix quan n'incrementa la distància, segueix sent important a les províncies prou llunyanes; una relació que, per altra banda, és molt més clara amb la costa mediterrània que amb la resta.

Aquest poder d'atracció de la costa mediterrània és compartit amb la província de Madrid, de manera que un nombre important de residents a uns altres indrets tenen la capital espanyola com a destinació. La diferència és que en el cas de la costa és una destinació exclusivament turística mentre que analitzats els motius esgrimits per anar a Madrid, són tan laborals, com per estudis, com, fins i tot, a una segona residència.

A banda d'aquest component, cal destacar també altres diferències. Una senzilla tipologia de municipis en tres categories, com serien les capitals provincials, les seves corones i la resta de municipis de la província es poden ordenar clarament segons la seva mobilitat. Dels tres àmbits, la capital provincial és aquell on un menor nombre d'individus disposa de més d'un espai; ara bé, els individus que en disposen són els que tenen un espai de vida més ampli. I és que pels residents d'una gran ciutat l'eixamplament de l'espai de vida es fa a través d'una segona residència, no via lloc de treball o estudi, necessitats que la ciutat ja abasteix.

Per la seva banda, les corones metropolitanes són les que tenen un major nombre d'individus que eixamplen el seu espai de vida, molt major que les respectives ciutats centrals, encara que, i en contrapartida, l'eixamplament és, des d'un punt de vista territorial, molt menor. De fet se situen en una posició intermèdia, en tant que encara és menor en la resta de municipis de la província, sobretot si aquests són petits. I és que, a diferència del que s'edevé a la ciutat central, la major part de l'eixamplament de l'espai de vida a les corones pot ser explicat en termes de mobilitat per treball o estudis, essent la ciutat central una de les destinacions més habituals.

En conseqüència, el nombre d'individus pertanyents als municipis de la resta de la província, que es desplaça, se situa entre el mínim de la capital i el màxim de la corona, mentre que, per un altre costat, són els que ocupen un espai més restringit, sobretot quan el municipi de residència és molt petit.

A banda d'aquestes importants diferències, cal destacar una relativa semblança entre espais propers, entre els residents en una mateixa província. Així, malgrat una major o menor intensitat en la mobilitat, malgrat una major o menor ocupació de la pròpia província com a espai de vida útil, quan els residents en una província es relacionen amb unes altres províncies espanyoles, ho fan a les mateixes, independentment de si resideixen a la capital, a la corona o a un municipi petit.

Per acabar caldria respondre a la pregunta de com són, quines característiques tenen aquells que utilitzen un espai de vida més ampli. Fer un retrat robot comportaria destacar que són majoritàriament homes, joves, de nacionalitat espanyola, que fa poc que s'han desplaçat al municipi on ara resideixen, i que des del punt de vista de l'estatus socioeconòmic la seva posició és bona. Vegem aquestes característiques una mica per separat, així com els components del seu espai de vida.

En primer lloc, cal dir que l'edat manté una relació inversa amb l'amplitud de l'espai de vida, que és màxim entre els menors de 30 anys, relativament elevat i molt homogeni entre els 30 i els 60 anys, i molt menor a partir d'aquesta última. Cal tenir en compte que per als primers el principal motiu per eixamplar l'espai de vida és el lloc d'estudis, per als segons el lloc de treball i per als tercers el disposar d'una segona residència.

Els homes, degut sobretot a la seva major ocupació, però també a una més gran mobilitat, tenen un espai de vida més ampli que no pas les dones. També l'espai de vida que configuren els espanyols és més gran que el dels estrangers, però no tant per una major ocupació, sinó sobretot per una major mobilitat dels ocupats i per una major incidència de segones residències.

L'estabilitat, en el sentit de no haver migrat mai, de no haver-se mogut del municipi de naixement, està fortament associada a un menor espai de vida. En l'extrem contrari, els qui han migrat recentment, són els que tenen un espai de vida més gran, i és que hi ha una forta tendència a conservar algun tipus de relació amb el lloc de procedència; mentre que haver migrat fa anys comporta una posició intermèdia, sens dubte per què amb el temps es van perdent els llaços amb el lloc d'origen.

La relació entre les variables socioeconòmiques i l'espai de vida és clarament directa, de manera que els més ben situats són els que tenen un espai de vida més gran; i l'aconsegueixen, els més joves, a partir de la seva mobilitat per estudis, i, els de major edat, a partir de la mobilitat a una segona residència, en tant que les diferències de lloc de treball són irrellevants.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUIRRE DE SOLANO, Juan Miguel (1985) *La población de España (125 años de evolución)*. [Tesi doctoral llegida a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales de la Universitat Complutense de Madrid, dirigida pel Dr. Manuel López Cachero. *Mimeo*]
- AJENJO COSP, Marc (2005) *Evolució i característiques de la mobilitat habitual per treball a Catalunya (1986-2001). L'accessibilitat com a variable intermèdia*. [Tesi doctoral llegida al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigida pel Dr. Enric Mendizàbal Riera. *Mimeo*. Consultable al Servidor de Tesis Doctorals en Xarxa: <http://www.tdcat.cesca.es>. Consulta: 7 de febrer de 2006]
- AJENJO COSP, Marc; ALBERICH GONZÁLEZ, Joan (2004) *Repercussions de la xarxa viària en la població, el poblament i la mobilitat habitual. Catalunya, 1986-2001*. [Informe elaborat pel CED per encàrrec de la Fundació Abertis. *Mimeo*. <http://www.fundacioabertis.org/cat/actividades/estudio.php?id=26>. Consulta: 22 d'octubre de 2006]
- (2005a) «Repercussions de la xarxa viària en la població i la mobilitat habitual per treball», a FUNDACIÓ ABERTIS [ed.] *Miscel·lània científica 2003-2004*, p. 141-163. Barcelona.
- (2005b) «La utilització de la variable població en els indicadors d'accessibilitat. Avantatges i inconvenients». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 45, p. 149-168.
- (2005c) «Accesibilidad a la red viaria y concentración relativa de puestos de trabajo. Catalunya, 1986-2001». [Comunicació presentada al *XIX Congreso de Geógrafos Españoles*. Santander, 26-29 d'octubre de 2005. *Mimeo*. http://www.ced.uab.es/congresos/Ajenjo_alberich.pdf. Consulta: 31 de juliol de 2006]
- (2006) «El sistema biresidencial a l'Àrea Metropolitana de Barcelona». [Informe elaborat per al *Llibre Blanc de l'Habitatge de Barcelona*. *Mimeo*]
- AJENJO COSP, Marc; MÓDENES CABRERIZO, Juan Antonio (2001) *La mobilitat obligada per treball i l'accessibilitat: una primera aproximació* [Informe elaborat pel Centre d'Estudis Demogràfics per encàrrec d'Autopistes CESA. *Mimeo*]
- AJENJO COSP, Marc; SABATER COLL, Albert (2002) *Estudi sobre la població legal i l'ús real i temporal del territori. Metodologia i indicadors per a un estudi de casos*. [Informe elaborat pel Centre d'Estudis Demogràfics per encàrrec del Departament de Política i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. *Mimeo*]

- AJENJO COSP, Marc; SABATER COLL, Albert; MARTÍNEZ GÓMEZ, Ciro (2001) *La mobilitat a catalunya en relació amb la xarxa viària*. [Informe elaborat pel CED per a la Fundació Abertis. *Mimeo*. <http://www.fundacioabertis.org/cat/actividades/estudio.php?id=26>. Consulta: 12 de desembre de 2006]
- (2003) «La mobilitat a Catalunya en relació amb la xarxa viària», a FUNDACIÓ CASTELLET DE FOIX [ed.] *Miscel·lània científica 2003-2004*, p. 39-82. Barcelona.
- ALABERT VILÀ, Anna (1995) «Estructura territorial de la societat. Prefaci», a GINER, Salvador [dir.] *La societat catalana*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya / Generalitat de Catalunya, p. 301-306.
- ALBERICH, Joan (2006a) «Un breu repàs bibliogràfic als temes clàssics de la interrelació entre població i medi ambient». *Papers de Demografia*, 290 (monogràfic).
- (2006b) «Una revisió crítica al concepte de població vinculada según el censo de població de 2001. Una aplicació a Catalunya». *Papers de Demografia*, 312 (monogràfic). [Comunicació presentada al X Congreso de la Población Española. Pamplona, 29 de juny - 1 de juliol de 2006. *Mimeo*]
- ALGABA CALVO, Antonio (2001) «Las nuevas dinámicas metropolitanas. El estudio de los cambios acontecidos en el Área Metropolitana de Barcelona a través de algunas publicaciones recientes». *Biblio 3W*, 271. [Revista digital: <http://www.ub.es/geocrit/b3w-271.htm>. Consulta: 19 de setembre de 2005]
- ALSINA, Pere [coord.] (1992) *Infraestructures dels serveis municipals de la província de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- ANTON CLAVÉ, Salvador; IBARGUREN AIZPURUA, B. (1993) «Espacios periurbanos de ocio, espacio y uso metropolitano del espacio en Barcelona». *Mediterrané*, 1-2, p. 61-64.
- ANTON CLAVÉ, Salvador (1991). «Turisme i dinàmica immobiliària a la Costa Daurada de Tarragona 1985-1989», a Societat Catalana de Geografia [ed.] Primer Congrés Català de Geografia. Vol. III: Comunicacions, p. 41-49. Barcelona.
- ANTON CLAVÉ, Salvador; LÓPEZ PALOMEQUE, Francisco; MARCHENA GÓMEZ, Manuel J.; VERA REBOLLO, J. Fernando (1996) «La investigación turística en España: Aportaciones de la Geografía 1960-1995». *Estudios Turísticos*, 129, p. 165-208.
- ARGANY COMAS, Isabel (1985) *Ús dels habitatges acabats a les comarques de Catalunya (1981-1983)*. Barcelona: Direcció General d'Arquitectura i Habitatge de la Generalitat de Catalunya / Cambra de la Propietat Urbana de la Província de Barcelona.

- ARGANY, Isabel, JOVER, Agustí; DíEZ, Carlos M. (1984) *La segona residència a Catalunya: dades estadístiques i localització geogràfica*. Barcelona: Direcció General d'Arquitectura i Habitatge de la Generalitat de Catalunya / Cambra de la Propietat Urbana de la Província de Barcelona.
- ARRIBAS, Ramon; MENDIZÀBAL, Enric (1991) «Nouvelles tendances de peuplement dans la Catalogne postindustrielle». *Papers de Demografia*, 59 (monogràfic). [Comunicació presentada al *Congrés Europeu de Demografia* (París). <http://www.ced.uab.es/publicacions/PapersPDF/Text59.pdf>. Consulta: 6 de novembre de 2006]
- ARTÍS, Manuel; SURIÑACH, Jordi; PONS, Ernest; OLLERO, Juan Luis (2003) *Les economies locals a la província de Barcelona*. Barcelona. Diputació de Barcelona. [Col·lecció «Quaderns de promoció econòmica local», 6. <http://www.diba.cat/promoeco/documents/econlocal.pdf>. Consulta: 10 de maig de 2006]
- AZAGRA ROS, Joaquín; CHORÉN RODRÍGUEZ, Pilar (2006) *La localización de la población española en el territorio. Un siglo de cambios*. Bilbao: Fundación BBVVA.
- BARBARY, Olivier; DUREAU, Françoise (1993), «Des citoyens en mouvement. Analyse des pratiques résidentielles à Quito (Equateur)». *Cahiers des Sciences Humaines*, 29, (2-3), p. 395-418. [http://www.bondy.ird.fr/pleins_textes/pleins_textes_4/sci_hum/39304.pdf. Consulta: 8 de maig de 2006]
- BARBIER, B. (1965) «Méthodes d'étude des residences secondaires. L'exemple des Basses Alpes». *Méditerranée*, 1-2, p. 89-111.
- BERRIO, Jorge (2001) «Relación entre el Censo de Población de 2001 y el Padrón Municipal de Habitantes». *Fuentes Estadísticas*, 56-57, p. 4.
- BIFANI, Paolo (1980). *Desarrollo y medio ambiente-II. Los recursos naturales y la población*. Madrid: Centro Internacional de Formación en Ciencias Ambientales (CIFCA). [Col·lecció «Cuadernos del CIFCA», núm. 25].
- BLANES, Amand; PÉREZ, Julio; MENACHO, Tere (2002) *Les projeccions de població a Catalunya i Espanya. Anàlisi i avaluació*. [Informe elaborat pel CED per encàrrec de la Fundació Abertis. *Mimeo*. <http://www.fundacioabertis.org/cat/actividades/estudio.php?id=20>. Consulta: 12 de desembre de 2006]
- (2005) «Les projeccions de població a Catalunya i Espanya. Anàlisi i avaluació», a FUNDACIÓ CASTELLET DE FOIX [ed.] *Miscel·lània científica 2003-2004*, p. 117-139. Barcelona.
- BOURGEOIS-PICHAT, Jean (1978) *La demografía*. Barcelona: Ariel.
- BRIER, Max-André (1970) *Les résidences secondaires*. París: Dunod.

- CABRÉ PLA, Anna (1991) «Població i poblament», a SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA [ed.] *Primer Congrés Català de Geografia. Vol. I: Conferències*, p. 61-70. Barcelona.
- CAMARERO BULLÓN, C. (1986). «Cotos de Monterrey, un modelo de transformación de usos agrarios en residenciales». *Estudios Geográficos*, 185, p. 467-477.
- CARDELÚS, Jordi; PASCUAL DE SANS, Àngels, SOLANA, Miquel (2003) «Opcions individuals i pautes col·lectives: mobilitat i poblament a Espanya a la segona meitat del segle XX». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 21, p. 37-70.
- CARRERA ALPUENTE, Josep Maria; LÓPEZ REDONDO, Joan (2006) *Territori, població i localització d'activitats. Escenaris del context territorial i socioeconòmic de la regió metropolitana de Barcelona*. [Informe elaborat per l'Institut d'Estudis Territorials per al Pla Director de Mobilitat de la Regió Metropolitana de Barcelona. *Mimeo*. <http://www.atm-transmet.org/cat/pdm/web/docpdm.htm>. Consulta: 6 de juliol de 2006]
- CHEVALIER Jacques (1974) «Espace de vie ou espace vécu? L'ambigüité et les fondements du concept d'espace vécu». *L'espace géographique*, III (1), p. 68.
- CLAVAL, Paul (1980) *Geografía económica*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.
- CLUSA ORIACH, Joaquim; ROCA CLADERA, Josep (1999) «Evolució de l'estructura urbana de Catalunya 1991-1996. Impacte dels canvis experimentats en la distribució espacial de la població, l'ocupació i la mobilitat per treball en el sistema català de ciutats». *Nota d'Economia*, 64, p. 67-90.
- COPPOCK, J. T. (1977) «Second homes in perspective», a COPPOCK, J. T. [ed.], *Second homes: curse or blessing?* Londres: Pergamon.
- COSTA, Àlex; ROVIRA, Cristina (2001) «Conocer la población flotante permite planificar las infraestructuras en los municipios catalanes». *Fuentes Estadísticas*, 56-57, p. 15-16.
- COURGEAU Daniel (1985) «Changements de logement, changements de departement et cycle de vie». *L'espace géographique*, XIV (4), p. 289-306.
- (1988) *Méthodes de mesure de la mobilité spatiale. Migrations internes, mobilité temporaire, navettes*. París: Institut National d'Études Démographiques.
- CRIBIER, Françoise (1973) «Les résidences secondaires des citadins dans les campagnes françaises». *Études Rurales*, 49-50, p. 181-204.
- CHUVIECO SALINERO, E.; ALDECOA MORTILLA, M. A. (1983) «La segunda residencia y el medio rural». *El Campo*, 90, p. 93-104.
- COHEN, Joel E. (1995) *How many people can the earth support?*. Nova York: W.W. Norton & Company.

- DE CASTRO, Miguel (2006) «Métodos alternativos para los censos 2011». [Ponència presentada a les jornades celebrades en motiu del *Dia de l'Estadística 2006*. Barcelona, 22 de juny de 2006. *Mimeo*. <http://www.idescat.net/cat/idescat/formacioRecerca/formacio/dia/de06-censos2011.pdf>. Consulta: 6 de juliol de 2006]
- DEL CANTO FRESNO, Consuelo (1981) *La vertiente meridional de la Sierra de Gredos como una área de recreo y residencial secundaria de la población madrileña*. Departament de geografia. Universitat Complutense de Madrid.
- (1983) «Presente y futuro de las residencias secundarias en España». *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, 3, p. 83-103.
- (1988) «Dinámica y distribución de las segundas residencias en la comunidad de Castilla-la Mancha». *Ciudad y territorio. Estudios Territoriales*, 75, p. 95-106.
- (1994) «La periferia metropolitana de Madrid como espacio de ocio: una nueva ruralidad». *Economía y Sociedad*, 11, p. 131-147.
- DEL PINO ARTACHO, Julio A. (2003) «Aproximación sociológica a la vivienda secundaria litoral». *Scripta Nova*, VII (146-026). [Revista digital: [http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-146\(026\).htm](http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-146(026).htm). Consulta: 29 de setembre de 2006]
- DELAUNAY, Daniel (2005) «Dynamiques biographiques et des espaces vécus: cartographies et analyses statistiques». [Comunicació presentada al *XXV Congrès Internacional de Població*. Tours, 18-23 de juliol de 2005. *Mimeo*. <http://iussp2005.princeton.edu/download.aspx?submissionId=50503>. Consulta: 10 de maig de 2006]
- DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT. GENERALITAT DE CATALUNYA (1994) «La població estacional a Catalunya. Una perspectiva ambiental». *Quaderns de medi ambient*, 3.
- DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES. GENERALITAT DE CATALUNYA [ed.] (1995) *Pla Territorial General de Catalunya*. Barcelona.
- DOMENACH, Hervé; PICOUET, Michel (1987) «Le caractère de réversibilité dans l'étude de la migration». *Population*, 42 (3), p. 469-484.
- DUBÓN, Maria Lluïsa; FULLANA, Antoni; MARÍ, Sergi (2006) «La estadística y la cuantificación de la carga de población, experiencias para su medición en las Illes Balears». [Comunicació presentada a les *XV Jornades de Estadística de las Comunidades Autónomas*. Palma de Mallorca, 18-21 d'octubre de 2006. *Mimeo*]
- ESCOLA UNIVERSITÀRIA POLITÈCNICA DE GIRONA (1991) «Estudis estadístics informàtics de l'índex ocupacional. Costa Brava 1987, 1988 i 1989». *Estudis*, 4.

- ESTEVE PALÓS, Albert (2003) *El nomenclàtor com a font per a l'estudi territorial de la població a Catalunya. Aplicacions, 1857-1998*. [Tesi doctoral llegida al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigida per la Dra. Anna Cabré Pla. *Mimeo*]
- FRAGUELL SANSBELLÓ, Rosa Maria (1994) *Turisme residència i territori. La segona residència a la regió de Girona*. Girona: L'Eix.
- FRÉMONT, Armand (1976) *La région, space vécu*. París: Presses Universitaires de France.
- GANAU CASAS, Joan (2001) «El canvi urbà a Catalunya. Anàlisi dels fluxos residencials i laborals a l'àrea de Lleida (1986-1996)». *Revista Catalana de Sociologia*, 14, p. 57-73.
- GARCÍA BALLESTEROS, Aurora [ed.] (1986) *El uso del espacio en la vida cotidiana*. Madrid: Servicio de Publicaciones de la Universidad Autónoma de Madrid. [Actes de les *IV Jornadas de Investigación Interdisciplinaria*]
- GARCÍA BALLESTEROS, Aurora; SANZ BERZAL, Bernardino [coord.] (2002) *Atlas de la Comunidad de Madrid en el umbral del siglo XXI*. Madrid: Comunidad de Madrid / Universidad Complutense.
- GARCÍA COLL, Arlinda; SÁNCHEZ AGUILERA, Dolores (2001) «Las estadísticas demográficas españolas: entre el orden y el caos». *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 31, p. 87-123.
- GARCÍA GUINDULÁIN, Alejandro (2005) *Capacidad de carga de las playas en el Litoral Catalán*. [Projecte de fi de carrera de l'Enginyeria de Camins, Canals i Ports de la Universitat Politècnica de Catalunya, dirigida pel José Jiménez. *Mimeo*. http://biblioteca.upc.es/pfc/mostrar_dades_PFC.asp?id=50469. Consulta: 9 de novembre de 2006]
- GILI FERNÁNDEZ, Mercè (2003) «Las viviendas de segunda residencia. ¿Ocio o negocio?». *Scripta Nova*, VII (146-052). [Revista digital: [http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-146\(052\).htm](http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-146(052).htm). Consulta: 26 d'octubre de 2006]
- GIUSTI, Alejandro; CALVELO, Laura (1998) «En búsqueda de una medición de la reversibilidad». [Comunicació presentada al *II Congreso Europeo de Latinoamericanistas*. Halle, 4-8 de setembre de 2005. *Mimeo*]
- GONZÁLEZ PÉREZ, Vicente (2005) «Novedades en el censo de población de España de 2001». *Cuadernos Geográficos*, 36, p. 15-34.
- GONZÁLEZ REVERTÉ, Francesc (2000) «Procés d'urbanització i espais turístics residencials: transformacions metropolitanes al sector septentrional de la Costa Daurada: Calafell, Cunit i el Vendrell». [Tesi doctoral llegida al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigida pel Dr. Josep Oliveras Samitier]

- GOTMAN, Anne (1999) «Géographies familiales, migrations et générations», a BONVALET; Catherine; GOTMAN, Anne; GRAFMEYER, Yves [ed.] *La famille et ses proches. L'aménagement des territoires*. París: Institut National d'Études Demographiques.
- GUARNIDO OLMEDO, Victoriano; SEGURA GÓMEZ, Isabel María (1989) «Una aproximación al estudio de la segunda residencia (la costa granadina)». *Paralelo 37º*, 13, p. 163-175.
- HERNÁNDEZ BORGE, J. (1987) «Medio rural y residencias secundarias en Galicia occidental», a ASOCIACIÓN DE GEÓGRAFOS ESPAÑOLES [ed.] *IV Coloquio Nacional de Geografía Agraria*, p. 41-52. La Laguna.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2001a) *Censos de población y viviendas 2001. Proyecto. Mimeo* [<http://www.ine.es/censo2001/index.html>. Consulta: 17 de febrer de 2005]
- (2001b) *Leyes censales. Mimeo* [http://www.ine.es/censo2001/leyes_censales.pdf. Consulta: 17 de febrer de 2005]
- JURADO, Ana (2004) «Diferencias entre censo de población y padrón municipal». *Índice: Revista de Estadística y Sociedad*, 3, p. 12-13.
- KAUFMANN, Vincent (2006) «Motilité, latence de mobilité et modes de vie urbains», a BONNET, Michel; AUBERTEL, Patrice [ed.] *La ville aux limites de la mobilité*, p. 223-233. París: Puf.
- LELIÈVRE, Eva (1999) «Collecter des données de mobilité: des histoires migratoires aux géographies d'entourage». *Espace, populations, sociétés*, 2, p. 195-205.
- LELIÈVRE, Eva; ROBETTE, Nicolas (2005) «Les espaces de référence des individus: définir et mesurer l'espace de vie». [Comunicació presentada al XXV Congrès Internacional de Població. Tours, 18-23 de juliol de 2005. Mimeo. <http://iussp2005.princeton.edu/download.aspx?submissionId=51368>. Consulta: 10 de maig de 2006]
- LE BRETON, Eric (2006) «Homo mobilis», a BONNET, Michel; AUBERTEL, Patrice [ed.] *La ville aux limites de la mobilité*, p. 23-31. París: Puf.
- LÉVY, Jacques DUREAU, Françoise [ed.] (2002), «Introduction générale», a *L'accès à la ville. Les mobilités spatiales en questions*. París. L'Harmattan, p. 5-7.
- LINDÓN, Alicia (2002) «Trabajo, espacios de vida y cotidianidad. La periferia oriental de la ciudad de México». *Scripta Nova*, Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales, Universidad de Barcelona, vol. VI (119). [Revista digital: <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn119-56.htm>. Consulta: 29 de setembre de 2006]
- LIVI-BACCI, Massimo (1993) *Introducción a la demografía*. Barcelona: Ariel.

- LÓPEZ COLÁS, Julián (2003) *La residencia secundaria en España: estudio territorial de su uso y tenencia* [Tesi doctoral llegida al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigida pel Dr. Juan Antonio Módenes Cabrerizo. *Mimeo*. Consultable al Servidor de Tesis Doctorals en Xarxa <http://www.tdcat.cesca.es>. Consulta: 2 de desembre de 2005]
- LÓPEZ COLAS, Julián; MÓDENES CABRERIZO, Juan Antonio (2004) «Vivienda secundaria y residencia múltiple en España: una aproximación sociodemográfica». *Scripta Nova*, VIII (178). [Revista digital: <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-178.htm>. Consulta: 19 de setembre de 2005]
- (2005a) «Multirresidencia en España: perfiles sociodemográficos». *Papers de Demografia*, 267 (monogràfic). [<http://www.ced.uab.es/publicacions/PapersPDF/Text267.pdf>. Consulta: 26 de maig de 2006]»
- (2005b) «Segona residència i multiresidència a Catalunya. Una aproximació sociodemogràfica». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 46, p. 41-62.
- LÓPEZ DE LUCIO, Ramón (1998) «La incipiente configuración de una región urbana dispersa: el caso de la Comunidad Autónoma de Madrid (1960-1993)», a MONCLÚS, Francisco Javier [ed.] *La ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias*, p. 169-196. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.
- LÓPEZ GAY, Antonio (2003) «Intensidad y calendario de la movilidad residencial en la Unión Europea». *Papers de Demografia*, 229 (monogràfic). [<http://www.ced.uab.es/publicacions/PapersPDF/Text229.pdf>. Consulta: 4 de maig de 2006]
- (2004b) «Intensidad y calendario de la movilidad residencial en la Unión Europea». *Scripta Nova*, VIII (174). [Revista digital: <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-174.htm>. Consulta: 4 de maig de 2006]
- LUNDGREN, J. (1974) «On access to recreational lands in dynamic metropolitan hinterlands». *Tourist Review*, 29 (4), p. 124-132.
- MARÍ, Sergi; FULLANA, Antoni (2002) «La población estacional a Menorca 1977 – 2002». [Comunicació presentada al *I Congrés d'Economia de les Illes Balears*. Palma de Mallorca, 12-24 de març de 2003. *Mimeo*. http://conecoib.caib.es/comunicacions/30_poblacio_estacional_menorca.pdf. N'hi ha una altra versió a http://www.obsam.cat/documents/documents/poblacio_estacional_Menorca_1977_2002.pdf. Consulta: 12 de juliol de 2006]
- MARÍ, Sergi; GALLOFRÉ, Anna; FULLANA, Antoni (2004) «La població estacional a Menorca i la seva relació amb la generació de RSU». [Comunicació presentada a les *IV Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears*, Palma de Mallorca, 1-3 de desembre de 2004 i Maó, 16-17 de desembre de 2004. *Mimeo*. http://www.obsam.cat/documents/comunicacions/Poblacio_estacional_Menorca_RSU.pdf. Consulta: 31 d'octubre de 2006]

- MEADOWS, Donella H.; MEADOWS, Dennis L.; RANDERS, Jorgen (1972) *Los límites del crecimiento. Informe al Club de Roma sobre el predicamento de la humanidad*. Ciutat de Mèxic: Fondo de Cultura Económica. [«Colección popular», núm. 116]
- MELÓN RUIZ DE GORDEJUOLA, Amando (1951) «Los censos de población en España (1857-1940)». *Estudios Geográficos*, 43, p. 203-281.
- MENDIZÁBAL RIERA, Enric (1991) «Les noves tendències del poblament», a SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA [ed.] *Primer Congrés Català de Geografia. Vol. II: Ponències*, p. 159-178. Barcelona.
- (1996) *L'ús temporal del territori: l'exemple dels habitants de la regió metropolitana de Barcelona*. [Tesi doctoral llegida al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigida per la Dra. Isabel Pujadas. *Mimeo*]
- (1997) «Un treball fonamental en la geografia de la població: The hypothesis of the mobility transition de Wilbur Zelinsky». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 44, p. 137-141.
- MENDIZÁBAL, Enric; SÁNCHEZ, Esther (1995) «The relations between population and territory through daily population mobility». *Papers de Demografia*, 104 (monogràfic). [Comunicació presentada a la 3rd. *European Population Conference* (Milà). <http://www.ced.uab.es/publicacions/PapersPDF/Text104.pdf>. Consulta: 6 de novembre de 2006]
- MIOSSEC, M. J. (1977) «Un modele de l'espace touristique». *L'espace Géographique*, 1, p. 41-48.
- MIRALLES-GUASCH, Carme; TULLA PUJOL, Antoni (2000). *Mobilitat sostenible. Innovacions conceptuals i estat de la qüestió*. Barcelona: Diputació de Barcelona. [Col·lecció «Elements de debat territorial», 10]
- MIRANDA MONTERO, María Jesús (1983) «Influencia del medio físico en la localización de la segunda residencia de la provincia de Valencia», a ASOCIACIÓN DE GEÓGRAFOS ESPAÑOLES [ed.] *VIII Coloquio de Geógrafos Españoles. Comunicaciones*, p. 212-219. Barcelona.
- (1985) *La segunda residencia en la provincia de Valencia*. Departament de Geografia. Universitat de València.
- (1993) «La función de ocio en el área metropolitana de Valencia». *Mediterranéé*, 1-2, p. 65-68.
- MÓDENES CABRERIZO, Juan Antonio (1998) *Flujos espaciales e itinerarios biográficos: la movilidad residencial en el área de Barcelona*. [Tesi doctoral llegida al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigida per la Dra. Anna Cabré Pla. *Mimeo*. Consultable al Servidor de Tesis Doctorals en Xarxa <http://www.tdcat.cesca.es>. Consulta: 24 de gener de 2006]
- (2006) «Movilidad espacial: uso temporal del territorio y poblaciones vinculadas». [Ponència presentada al *X Congreso de la Población Española*. Pamplona, 29 de juny - 1 de juliol de 2006. *Mimeo*]

- MÓDENES CABRERIZO, Juan Antonio; ALBERICH GONZÁLEZ, Joan (2003) *Interrelació entre variables demogràfiques i variables mediambientals. Demografia, poblament, mobilitat i modes de vida, variables d'interès per al medi ambient i el desenvolupament sostenible*. Barcelona: Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible. [Col·lecció «Documents de Recerca», núm. 4. http://www.cat-sostenible.org/pdf/recerca_4.pdf. Consulta: 7 de novembre de 2006]
- MÓDENES CABRERIZO, Juan Antonio; LÓPEZ COLÁS, Julián (2005) «Expansión territorial de la residencia secundaria y ciudad compacta en España: ¿elementos de un mismo sistema?». *Papers de Demografia*, 274 (monogràfic). [<http://www.ced.uab.es/publicacions/PapersPDF/Text274.pdf>. Consulta: 26 de maig de 2006]»
- MÓDENES CABRERIZO, Juan Antonio; SÁNCHEZ MOYA, Carlos (2001) *Els estudis de poblament: habitants, habitatges i llocs*. [Informe elaborat pel CED per encàrrec de la Fundació Castellet del Foix (actualment, Fundació Abertis). Mimeo. <http://www.fundacioabertis.org/cat/actividades/estudio.php?id=25>. Consulta: 22 d'octubre de 2005]
- NEL-LO COLOM, Oriol (1995) «Dinàmiques territorials i mobilitat urbana a la Regió Metropolitana de Barcelona». *Papers de la Regió Metropolitana de Barcelona*, 24, p. 9-37.
- (1998a) «Les dinàmiques metropolitanes: La difusió de la ciutat sobre el territori», a GINER, Salvador [dir.] *La societat catalana*, p. 307-329. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya / Generalitat de Catalunya.
- (1998b) «Los confines de la ciudad sin confines. Estructura urbana y límites administrativos en la ciudad difusa», a MONCLÚS, Francisco Javier [ed.] *La ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias*, p. 35-57. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.
- (1998c) «El canvi social a la regió metropolitana de Barcelona: deu preguntes». *Revista Econòmica de Catalunya*, 34, p. 63-73.
- (2002) «Dinàmiques urbanes, activitats emergents i polítiques públiques a la regió metropolitana de Barcelona». *Papers de la Regió Metropolitana de Barcelona*, 36, p. 105-114.
- NOIN, Daniel (2005) *Géographie de la population*. París: Armand Colin. [Setena edició]
- NOIN, Daniel; THUMERELLE, Pierre-Jean (1993) *L'Étude géographique des populations*. París: Masson.
- ORGANITZACIÓ DE LES NACIONS UNIDES (1958) *Handbook of population census methods. Volum 1: General aspects of a population census*. Nova York: Oficina d'estadística de les Nacions Unides.
- ORTEGA VALCÁRCCEL, José (1975) *Residencias secundarias y espacio de ocio en España*. [Tesi doctoral lligada al Departament de Geografia de la Universitat de Valladolid]

- PALLARÈS, Montserrat; RIERA, Pilar (1991) «La residència secundària de la població de Barcelona i de la seva àrea metropolitana (1985-1990)». *Papers de la Regió Metropolitana de Barcelona*, 8, p. 9-86.
- PASCUAL DE SANS, Àngels [dir.] (2002) *Migracions a Catalunya. L'estat de la qüestió (1975-2000)*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona. [<http://geografia.uab.es/migracions/cat/migracions.pdf>]
- PIÉ, Ricard (s. d.) *Estudi de la realitat territorial de la segona corona*. [Document de treball de l'Arc Mediterrani. http://www.arcmetropolita.org/arxiu/docs/Estudi_de_la_realitat_territorial_de_la_segona_corona.pdf. Consulta: 3 de març de 2006]
- POULALION, G. (1984) *La science de la population*. París: Litec.
- PRESSAT, Roland (1987) *Diccionario de demografía*. Barcelona: Oikos-Tau.
- RAURICH, Josep Maria; SICART, F. (1981) «Les segones residències a Catalunya». *Revista Econòmica. Banca Catalana*, 61, p. 1-11.
- REES, William E. (1996) «Indicadores territoriales de sustentabilidad». *Ecología Política*, 12, p. 27-41.
- REHER, David-Sven; VALERO LOBO, Ángeles (1995) *Fuentes de información demográfica en España*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas. [Col·lecció «Cuadernos Metodológicos», 13]
- RIERA FIGUERAS, Pilar (1991) «Les ciutats i el territori: balanç dels estudis sobre el sistema urbà de Catalunya 1931-1991», *Primer Congrés Català de Geografia. Ponències II*, p. 283-299. Barcelona: Societat Catalana de Geografia.
- ROCA CLADERA, Josep (1998) «¿Reducción de la formación de nuevos hogares o redistribución metropolitana de los mismos?», *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, 115, p. 37-55.
- ROIG MUNAR, Francesc Xavier (2003) «Análisis de la relación entre capacidad de carga física y capacidad de carga perceptual en playas naturales de la isla de Menorca». *Investigaciones Geográficas*, 31, p. 107-118.
- ROQUER SOLER, Santiago; BLAY BOQUER, Jordi (2002) «El censo de población de 2001: análisis y valoración de los principales cambios introducidos». *Revista de Geografía*, 1, p. 107-118.
- SABATÉ MARTÍNEZ, Ana (1978) «La segunda residencia como factor transformador del paisaje natural», a ASOCIACIÓN DE GEÓGRAFOS ESPAÑOLES [ed.] *V Coloquio de Geógrafos Españoles*, p. 251-256. Granada.
- SABATER COLL, Albert (2004a) «Un ejemplo de contrastación de cómputos de población a través del fenómeno de los empadronamientos atípicos en España». [Comunicació presentada al *VIII Congreso de la Asociación de Geógrafos Españoles*. Granada, 23-25 de setembre de 2004]

- (2004b) *El fenomen dels empadronaments atípics a Catalunya. Metodologia i indicadors per a un estudi de casos*. [Memòria de doctorat dirigida pel Dr. Joaquín Recaño Valverde, llegida al Departament de Geografia / Centre d'Estudis Demogràfics. Universitat Autònoma de Barcelona. *Mimeo*]
- SABATER, Albert; AJENJO, Marc (2005) «Una aproximació als empadronaments atípics a Catalunya: còmput i distribució territorial d'un fenomen generalitzat». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 46, p. 63-79.
- SÁNCHEZ AGUILERA, D.; MAJORAL MOLINÉ, R.; FONT GAROLERA, J. (1999). «El turismo de segunda residencia en la Catalunya rural», a ASOCIACIÓN DE GEÓGRAFOS ESPAÑOLES [ed.] *Actas del XVI Congreso de Geografía de la Asociación de Geógrafos Españoles*, vol II, p. 679-689. Màlaga.
- SALVÀ TOMÀS, Pere (1979) «Las funciones residencial y de ocio como elementos de transformación del espacio rural de la Serra de Tramuntana de la isla de Mallorca». *Trabajos de Geografía*, 35, p. 163-172.
- SALVÀ TOMÀS, Pere; BINIMELIS SEBASTIÁN, Jaume (1993) «Leas residencias secundarias en la isla de Mallorca: tipos y procesos de crecimiento». *Mediterráneo*, 1-2, p. 73-76.
- SALVÀ TOMÀS, Pere; SOCIAS FUSTER, María (1985) «Las residencias secundarias y la agricultura a tiempo parcial». *El Campo*, 100, p. 59-62.
- SECRETARIA DE COMERÇ I TURISME. DEPARTAMENT D'ECONOMIA I FINANCES. GENERALITAT DE CATALUNYA (2005) *Pla territorial sectorial d'equipaments comercials 2006-2009*. *Mimeo* [http://www.gencat.net/ctc/comerc/equipaments_comercials/ptsec_2006-2009/index.html. Consulta: 13 de juliol de 2006]
- SERRANO MARTINEZ, José María (1993a) «Dinàmica de crecimiento y difusión espacial de las viviendas secundarias en España en los inicios de los años noventa», *Situación*, 2, p. 45-64.
- (1993b): «Significación de las viviendas de segunda residencia en la Región de Murcia; inicio de los años noventa», *Cuadernos de Economía Murciana*, 9, p. 48-68.
- (2003) «Las viviendas de residencia en la soiedad del "bienestar". El caso de un país turístico: España». *Cuadernos de Turismo*, 12, p. 53-75.
- SOLANA SOLANA, Miguel (2000) *Treball, mobilitat i assentament de la població. Un cas comarcal: el Baix Empordà*. [Tesi doctoral llegida al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigida per la Dra. Àngels Pascual de Sans. *Mimeo*. Consultable al Servidor de Tesis Doctorals en Xarxa <http://www.tdcat.cesca.es>. Consulta: 24 d'abril de 2006]

- SUSINO ARBUCIAS, Joaquín (2001) «Movilidad residencial y movilidad cotidiana en áreas urbanas», a CASTAÑER, M.; VICENTE, J.; BOIX, G. [coord.] *Áreas urbanas y movilidad laboral en España*, p. 141-163. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona.
- TEIJEIRO ALFONSÍN, Eduardo (2004) «La aportación del “Censo de Viviendas 2001” al análisis de la problemática de la vivienda en España». *Índice: Revista de Estadística y Sociedad*, 4, p. 8-9.
- URDIALES VIEDMA, María Eugenia (1989) «Problemàtica acerca de la vivienda secundaria. Anàlisis en la provincia de Granada». *Paralelo 37º*, 13, p. 253-275.
- VALENZUELA RUBIO, Miguel (1976) «La residencia secundaria en la provincia de Madrid. Géneis y estructura espacial». *Ciudad y territorio*, 2-3, p. 135-153.
- (1988) «La residencia secundaria. Mito social y conflicto urbanístico en los espacios turístico-recreativos». *Urbanismo: Revista del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid*, 4, p. 71-83.
- VERA REBOLLO, José Fernando [coord.] (1997) *Anàlisis territorial del turismo*. Barcelona: Ariel.
- VICENTE RUFÍ, Joan (2003) «¿Nuevas palabras, nuevas ciudades?». *Revista de Geografía*, 2, p. 79-103.
- VINUESA ANGULO, Julio [coord.] (1998) *El estudio de la población*. Madrid: Instituto de Estudios de la Administración Local.
- (2005) «De la población de hecho a la población vinculada». *Cuadernos Geográficos*, 36, p. 79-90.